

SOPIMUSSAKKO RISKIENHALLINNAN VÄLINEENÄ

Kandidaatintutkielma
Ville Puurtinen
Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu
Yritysjuridiikka
Syksy 2019

Tekijä Ville Puurtinen

Työn nimi Sopimussakko riskienhallinnan välineenä

Tutkinto Kauppatieteiden kandidaatti KTK

Koulutusohjelma Yritysjuridiikka

Työn ohjaaja(t) Marja Luukkonen

Hyväksymisvuosi 2019**Sivumäärä** 29**Kieli** Suomi

Tiivistelmä

Yritysten liiketoiminta edellyttää erilaisten sopimusten tekemistä. Sopimuksilla pyritään mahdollistamaan kannattava liiketoiminta ja yrityksen varallisuuden lisääminen. Ennen sopimuksen tekemistä yrityksellä on mahdollisuus vaikuttaa sopimusehtoihin, valita kumppaninsa tai jättää sopimus tekemättä. Sopimuksen tekemisen jälkeen sopimus sitoo osapuolia, eikä sopimusta voi yksipuolisesti muuttaa ilman sopimuskumppanin hyväksyntää.

Sopimus velvoittaa osapuolia toimimaan sovitulla tavalla, joten sopimuksen tekemiseen liittyy riski epäsuotuisista velvoitteista. Yritykselle on tärkeää tiedostaa riskit ja velvoitteet joihin se sitoutuu sopimuksen tehdessään.

Sopimusrikkomuksesta seuraavaan vahingonkorvaukseen liittyy epävarmuustekijöitä, jotka voivat johtaa asian käsittelyyn oikeusteitse. Liiketaloudellisesta näkökulmasta yrityksen tulisi selvittää riitatilanteet mahdollisimman nopeasti ja kustannustehokkaasti. Sopimussakko on yksi yrityksen keinoista hallita sopimusten tekemiseen liittyviä riskejä.

Tutkielman tarkoitus on selvittää sopimussakon roolia liikesopimusten normina.

Avainsanat sopimussakko, vahingonkorvaus, sopimusehdot, vastuunrajoitus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Aihealueen esittely	1
1.2 Kysymyksen asettelu ja työn tavoite	2
2 LIIKESOPIMUKSIIN SOVELLETTAVA NORMIPOHJA	3
2.1 Sopimuksen synnystä ja sitovuudesta	3
2.2 Liikesopimusten normipohja	4
3 VAHINGONKORVAUS SOPIMUSRIKKOMUKSEN SEURAUKSENA	5
3.1. Sopimusoikeudelliset vastuuperusteet	5
3.1.1 Kauppalaki	5
3.1.2 Ekskulpaatiovastuu	6
3.2 Korvattavat vahingot	7
3.2.1 Positiivinen ja negatiivinen sopimusetu	7
3.2.2 Hinnanero korvaus	7
3.2.3 Korvausvastuun rajoituksista	8
4 SOPIMUSSAKKO	8
4.1 Sopimussakon tarkoitus	9
4.1.1 Vahingon todistamisvaikeuksien helpottaminen	9
4.1.2 Vahingonkorvauksen määrä	9
4.1.3 Painostus	10
4.1.4 Korvausvelvollisuuden perustaminen aineettomissa vahingoissa	10
4.2 Sopimussakon käyttötilanteet	10
4.2.1 Rakennusurakka- ja toimitussopimukset	10
4.2.3 Kilpailukielto ja salassapitosopimus	11
4.2.4 Sopimussakkovelvoitteesta vapautumisesta	12
5 SOPIMUSSAKKO JA VAHINGONKORVAUS	12
5.1 Sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhde	12
5.2 Sopimussakko korvauksen ylä- tai alarajana	13
5.3. Päätelmiä sopimussakosta ja vahingonkorvauksesta	19
6 YRITYKSEN RISKIT JA SOPIMUSTEKNIikka	21
6.1. Yrityksen riskeistä ja niiden kartoituksesta	22
6.2 Sopimustekniikasta	24
6.2.1 Sopimuksen yksityiskohtaisuus	24
6.2.2 Sopimustekniikan tarkoitus	25
6.2.3 Yhteen veto sopimustekniikasta	26
7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	27

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

Hemmo, Mika, Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 1994

Hemmo, Mika, Vahingonkorvausoikeuden oppikirja. WSOY 2002

Hemmo, Mika, Sopimusoikeus I. Talentum 2003 (Hemmo I 2003)

Hemmo, Mika, Sopimusoikeus II. Talentum 2003 (Hemmo II 2003)

Hemmo, Mika, Sopimusoikeus III. Talentum 2005 (Hemmo III 2005)

Hemmo, Mika, Oikeudellisen riskienhallinnan perusteita. Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2005 (Hemmo 2005a)

Hemmo, Mika, Vahingonkorvausoikeus. 2. painos. WSOY 2005 (Hemmo 2005b)

Hemmo, Mika, Sopimusoikeuden oppikirja. Talentum 2006

Hemmo, Mika – Hoppu, Kari, Sopimusoikeus. Päivittyvä internetpainos. Alma Talent Fokus 2019.

Hoppu, Esko – Hoppu, Kari, Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet. 16. uudistettu painos. Talentum 2016.

Marjamäki, Kari, Sopimussakon suhde vahingonkorvaukseen. Pro Gradu tutkielma Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kirjasto 1995

Vihma, Väinö, Sopimussakko. Werner Söderström osakeyhtiö 1950

Internetlähteet

Eduskunnan kirjasto.

[https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/kotimaiset-oikeuslahteet/Sivut/Yleista-oikeuslahteista-ja-oikeudellisesta-informaatiosta.aspx]
(13.11.2018)

Oikeustapaukset

KKO 1922 I 35

KKO 1925 II 479

KKO 1929 II 408

KKO 1940 II 219

KKO 1951 I 16

KKO 1954 II 35

KKO 1960 II 95

KKO 1982 II 52

KKO 1982 II 141

KKO 1983 II 78

KKO 1986 II 97

1 JOHDANTO

1.1 Aihealueen esittely

Liiketoiminta perustuu yrityksen varallisuuden kasvattamisen tavoitteeseen. Yrityksen tulisi sitoutua ainoastaan sellaisiin sopimuksiin, jotka parantavat yrityksen liiketoimintaedellytyksiä. Sopimus sisältää odotuksen osapuolille sopimuksen perusteella tulevaisuudessa syntyvästä hyödystä, mutta samalla jokainen sopimus on yritykselle riski. Laajasti ajateltuna voidaan sanoa, että jokaisessa sopimuksessa on tietynlaisena perusriskinä odottamattoman kehityksen mahdollisuus.¹ Velkojan riski voi olla esimerkiksi sopimuskumppanin virhe tavarantoimituksessa. Myös markkinamuutokset ja yrityksen omien toimintaedellytysten muutokset ovat riski molemmille osapuolille. Liiketoiminnassa tuleeikin varautua mahdolliseen omaan vahingonkorvausvelvollisuuteen vastapuolen sopimusrikkomukseen varautumisen lisäksi.

Sopimusoikeudellisten normien ja sopimustekniikan tuntemuksella on merkittävä rooli yrityksen kyvyssä hallita riskejään. Suomessa liikesopimusten tekemisessä vallitsee hyvin laaja sopimusvapaus, joten yritykset voivat keskenään päättää sopimuksen ehdoista parhaaksi katsomallaan tavalla. Yritysten toimintaedellytykset, strategiat tai tahtotilat voivat kuitenkin muuttua. Tämä saattaa johtaa sopimusehtojen rikkomiseen siitä huolimatta, että sopimusten sitovuuden periaatteella on kulmakiven asema sopimusoikeudessa ja koko oikeusjärjestyksessä (Hallituksen esitys eduskunnalle 247/1983 vp s.3).² Yrityksen tulisiikin sopimuksen normistoa laatiessaan varautua myös sopimusrikkomukseen ja siitä seuraavaan sanktioon. Sopimusehdon voidaan siis ajatella tarkoittavan velvoitetta ja sen rikkomisesta aiheutuvaa seurausta.³

Tässä tutkielmassa käsitellään sopimussakon käyttöä liikesopimuksen normina riskienhallinnan näkökulmasta. Millaisen suojan riskejä vastaan tarjoaa liikesopimukseen sovellettava lainsäädäntö ja vahingonkorvausvelvollisuus, ja miten yritykset voivat sopimuksia tehdessään hallita riskejään. Onko sopimussakolla tietty vakiintunut käyttötarkoitus ja mihin sopimussakkoa tarvitaan?

¹ Hemmo 2005a; s. 41.

² HE 247/1983 vp s. 3.

³ Hoppu – Hoppu 2016; s.168.

1.2 Kysymyksen asettelu ja työn tavoite

Tutkielmassa on oikeusdogmaattista metodia hyödyntäen tarkoitus selvittää, miksi sopimussakkoa käytetään elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa ja mikä on sopimussakon suhde vahingonkorvaukseen. Metodi perustuu oikeuslähdeoppiin, jota tarkastellaan lyhyesti seuraavaksi.

Oikeudellinen ratkaisutoiminta ja oikeustiede perustuvat oikeuslähteisiin ja niiden käyttöön. Oikeuslähde on viranomaisten ja tuomioistuimien päätöksenteon oikeustieteellisen tutkimuksen perustana. Oikeuslähteiden käyttöä ohjaa oikeuslähdeoppi ja siinä määritellään, mitä oikeuslähteitä on käytettävä tai on sallittua käyttää. Oikeuslähdeoppi määrittelee myös oikeuslähteiden painoarvon ja etusijajärjestyksen. Keskeisin oikeuslähde on laki, jonka lisäksi tärkeitä oikeuslähteitä ovat esityöt eli lainsäätäjän tarkoitus ja kansallisten tuomioistuinten ratkaisukäytäntö. Parhaiten lainsäätäjän tarkoitus käy ilmi lain valmisteluasiakirjoista, kuten komiteamietinnöistä, hallituksen esityksistä ja eduskunnan valiokuntamietinnöistä. Oikeuskäytännön osalta eniten painoarvoa on korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisulla. Muita oikeuslähteitä ovat esimerkiksi alalla vakiintuneet käytännöt ja tavat sekä oikeuskirjallisuus.⁴

Alussa käydään läpi sopimuksen sitovuutta ja sopimusoikeuden normipohjaa, jotta saadaan yleiskuva liikesopimukseen sovellettavasta normistosta. Seuraavaksi tarkastellaan vahingonkorvausta sopimusrikkomuksen yhteydessä. Vahingonkorvauksen jälkeen käsitellään sopimussakkoa ja sen käyttökohteita, jonka jälkeen tarkastellaan sopimussakon suhdetta vahingonkorvaukseen. Koska tutkielman näkökulma on liiketaloudellisten riskien hallinta sopimusoikeudellisista keinoista valitulla sopimussakolla, perehdytään lyhyesti ennen johtopäätöksiä yrityksen sopimusoikeudellisiin riskeihin ja sopimustekniikkaan. Lopuksi esitetään johtopäätöksiä sopimussakon käytöstä yrityksen riskienhallinnan välineenä.

Liiketoiminnassa pakottava sopimusbainsäädäntö kohdistuu pääosin kuluttajasopimukseen,⁵ joita ei tässä tutkielmassa käsitellä.

⁴ Eduskunnan kirjasto, kohta Aineistot ja aihealueet > Kotimainen oikeus > Oikeuslähteet -tietopaketti > Yleistä oikeuslähteistä ja oikeudellisesta informaatiosta.

⁵ Hemmo I 2003, s. 566.

2 LIIKESOPIMUKSIIN SOVELLETTAVA NORMIPOHJA

Liikesopimuksia koskevista säännöistä merkittävä osa on tahdonvaltaisia. Sopijapuolet voivat sopimusehdoilla syrjäyttää kyseistä oikeussuhdetta koskevat lakinormit. Lain säännökset tulevat sovellettaviksi ainoastaan, jollei muuta ole sovittu.⁶ Sopimusoikeuden laajalla tahdonvaltaisuudella pyritään tehokkuuteen ja siihen, että osapuolet pystyvät tekemään molemmille osapuolille liiketaloudellisesti kannattavia sopimuksia.

Tahdonvaltainen normisto luo puitteet sopimustoiminnalle, mutta lainsäädännöllä ei pystytä kattamaan kaikkia mahdollisia käytännön sopimustilanteita.⁷ Sopimuspuolten velvoitteet ovat siis peräisin kahdesta lähteestä, osapuolten välisistä sopimusehdoista ja laista. Mikäli sopimuksessa ei ole erikseen sovittu tietystä asiasta, käytetään tulkinnassa tahdonvaltaista lainsäädäntöä.

2.1 Sopimuksen synnystä ja sitovuudesta

Sopimus syntyy kun osapuolet sitoutuvat yhdessä sovittujen normien noudattamiseen. Sopimus perustuu siis osapuolten tietoihin sitoutumistoimiin, joilla he haluavat saattaa voimaan sopimuksen mukaiset velvoitteet.⁸ Sopimusta tehtäessä osapuolten tulee voida luottaa siihen, että vastapuoli on aikeissa toteuttaa sopimukseen sisältyvät velvoitteet.

Yritysten toimintaedellytysten, tahtotilan, markkinatilanteen tai muun muuttuessa voi tulla kyseeseen tilanne, jossa sopimuksen osapuolelle on houkuttelevaa tehdä sopimusrikkomus. Sopimusten sitovuus (pacta sunt servanda) onkin sopimusoikeuden klassinen perusta, jonka mukaan osapuolet voivat sopimukseen sitoutumalla velvoittautua toisiaan kohtaan niin, että sopimusvelvoitteet voidaan viime kädessä panna täytäntöön tuomioistuinlaitoksen ja ulosottokoneiston kautta.⁹

Erityisesti liikesuhteissa sopimussidonnaisuudella on vahva painoarvo. Liikesopimuksissa osapuolten tarkoitus on huomionarvoinen lähtökohta, koska yritykset pyrkivät sopimuksella johonkin.¹⁰ Liiketoiminnallisena tavoitteena on pyrkiä positiiviseen sopimusetuun, jolloin

⁶ Hemmo – Hoppu 2019, 3. luku ”Sopimusoikeuden normisto ja sopimusriskit”, kappale ”Sopimukseen sovellettavien normien soveltamisjärjestys”.

⁷ Hoppu – Hoppu 2016, s. 151.

⁸ Hemmo 2006, s. 27.

⁹ Hemmo 2006, s. 52 – 53.

¹⁰ Hemmo I 2003, s. 50.

varallisuuden kasvattaminen on sopimuksen tarkoitus. Jos sopimus ei olisi osapuolia sitova, sen tarkoitus ei täyttyisi.

Sopimuksen sitovuus toteutuu käytännössä sopimusrikkomuksesta johtuvista seuraamuksista. Sopimuksen velvoittavuutta vahvistavat Suomen tuomioistuinten ratkaisut, joissa toinen osapuoli veloitetaan täyttämään sopimusvelvoitteensa tai maksamaan velvoitteen rikkomisesta vahingonkorvausta tai sopimussakkoa. Voidaankin sanoa, että sopimusten sitovuus on oikeuskäytännöstä ilmenevä realiteetti.¹¹

2.2 Liikesopimusten normipohja

Sopimukseen sovellettavien normien soveltamisjärjestys on 1) pakottava lainsäädäntö, 2) sopimusehdot, 3) osapuolten vakiintunut käytäntö, 4) alalla vallitseva kauppatala ja 5) tahdonvaltainen lainsäädäntö.¹² Pakottavaa lainsäädäntöä on lähinnä kuluttajakaupassa, joten liikesopimuksissa sopimussuhteen velvoitteet määrittävä normisto perustuu osapuolten välisille yhdessä sovituille dispooinneille. Osapuolten määräämällä sopimusaineksella on siis keskeinen asema normilähteenä. Liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä ei ole lainkaan muutamia poikkeuksia (laki liikehuoneiston vuokrauksesta, laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä, tiekuljetussopimuslaki) lukuun ottamatta.¹³

Sopimusehdot syrjäyttävät siis viimeisenä soveltamisjärjestyksessä olevat dispositiivisen lainsäädännön normit. Sopimusehtojen jälkeen soveltamisjärjestyksessä on osapuolten vakiintunut käytäntö. Sopimuksen voidaan katsoa syntyneen pitkän oikeussuhteen aikana omaksutuista menettelytavoista. Myös vakiintunut käytäntö syrjäyttää tahdonvaltaisen lainsäädännön normit.¹⁴

Vakiintuneen käytännön jälkeen sovelletaan toimialalla vallitsevaa kauppatalaa. Kauppatalan jälkeen viimeisenä soveltamisjärjestyksessä on tahdonvaltainen lainsäädäntö.¹⁵ Tahdonvaltainen lainsäädäntö tarkoittaa käytännössä kauppalakia. Kauppalaki säätelee

¹¹ Hemmo 2006, s. 28.

¹² Hoppu – Hoppu 2016, s. 161, Hemmo – Hoppu 2019, 3. luku ”Sopimusoikeuden normisto ja sopimusriskit”, kappale ”Sopimukseen sovellettavien normien soveltamisjärjestys”.

¹³ Hemmo I 2003, s. 567.

¹⁴ Hoppu – Hoppu 2016, s. 162.

¹⁵ Hoppu – Hoppu 2016, s. 163.

irtaimen esineen kauppaa, joka on yleisin sopimustyyppi.¹⁶ Kauppalain (27.3.1987/355) 3 §:ssa, joka koskee sopimusvapautta, todetaan ”Lain säännöksiä ei sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta.”

3 VAHINGONKORVAUS SOPIMUSRIKKOMUKSEN SEURAUKSENA

Sopimusrikkomuksen seurauksena voi olla vahingonkorvausvelvollisuus. Tämä edellyttää, että vastapuolelle on aiheutunut velallisen toiminnan johdosta vahinkoa.¹⁷ Sopimusrikkomuksen johdosta korvattaviksi voivat tulla esimerkiksi rikkomuksen aiheuttamat reklamaatio- ja selvittelykustannukset, hinnanero suorituksen markkina-arvoon nähden ja tulon menetys tai muu välillinen vahinko. Maksuvelvollisuuden perusteina voivat olla myös sopimussakko ja hinnanalennus.¹⁸

Sopimusoikeudessa vallitsee täyden korvauksen periaate. Velkojalla on oikeus saada velalliselta vahingonkorvauksena hyvitys kaikesta sopimusrikkomuksesta aiheutuneesta vahingosta. Vahingonkorvauksen saaminen edellyttää kuitenkin vastuuperustetta.¹⁹ Suomessa ei ole sopimusperusteisesta vastuusta yleislakia, mutta irtaimen esineen kauppaa säätelee dispositiivinen kauppalaki.²⁰ Vahingonkorvauslakia ei voi käyttää sopimussuhteissa, mutta sitä on toisinaan käytetty oikeuskäytännössä analogisesti hyväksi.²¹

3.1. Sopimusoikeudelliset vastuuperusteet

3.1.1 Kauppalaki

Kauppalaissa erotellaan välittömät ja välilliset vahingot. Vastuu välittömien vahinkojen korvaamisesta perustuu kontrollivastuuseen ja välillisten vahinkojen korvausvastuu perustuu tuottamukseen.²²

Kontrollivastuussa velallinen on korvausvelvollinen, ellei hän näytä erityisen vapautumisperusteen olemassaoloa. Vastuusta vapautuminen tulee kysymykseen, jos

¹⁶ Hemmo – Hoppu 2019, 3. luku ”Sopimusoikeuden normisto ja sopimusriskit”, kappale ”Sopimuksiin sovellettavien normien soveltamisjärjestys - Sopimustyytit”.

¹⁷ Hoppu – Hoppu 2016, s. 175.

¹⁸ Hemmo II 2003, s. 219.

¹⁹ Hemmo 1994, s. 9.

²⁰ Hemmo 2005a, s. 17.

²¹ Hemmo 1994, s. 9.

²² Hemmo 2005a, s. 18.

velallinen osoittaa, että suorituksen viivästyminen tai virheellinen suoritus on johtunut hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolisesta esteestä.²³ Kauppalain 27.1 ja 40.1 § määrittävät kontrollivastuuksi ”Ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii myyjän viivästyksen vuoksi, jollei myyjä osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa.” Hemmo selventää vielä kauppalakia luokittelemalla myyjän vastuusta vapautumisen neljään edellytykseen. Myyjä on korvausvastuussa, ellei hän osoita seuraavien edellytysten täyttyvän: ”1) Viivästys tai virhe johtuu esteestä. 2) Este on myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. 3) Este ei ole sellainen, että myyjä olisi voinut ottaa sen kohtuudella huomioon kaupantekohetkellä. 4) Este ei myöskään ole sellainen, että myyjä olisi voinut kohtuudella välttää tai voittaa sen seuraukset.”²⁴

Myyjä on vastuussa myös välillisistä vahingoista, jos virhe on johtunut myyjän huolimattomuudesta. Jos velallinen pystyy osoittamaan tuottamuksen puutteen, hän välttää välillisiä vahinkoja koskevan vastuun.²⁵ Hallituksen esityksessä HE 93/1986 s. 80 tuottamuksesta todetaan, että tuottamus -käsitteen sisältöä ei lakitekstissä ole pyritty täsmentämään, vaan myyjän tuottamuksen arviointi jää yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden ja viime kädessä oikeuskäytännön varaan.

Lisäksi tuottamusvastuussa voi syntyä ongelma näyttövelvollisuudesta. Kauppalakia valmisteltaessa (HE 93/1986 s. 81) näyttövelvollisuuden jakamiseen ei otettu kantaa, vaan näyttövelvollisuuden katsottiin riippuvan tapauskohtaisista olosuhteista ja jakautuvan näyttömahdollisuuksien mukaan.²⁶

3.1.2 Ekskulpaatiovastuu

Ekskulpaatiovastuu on sopimusoikeuden yleinen vastuuperuste.²⁷ Ekskulpaatiovastuussa on kysymys käännettyyn todistustaakkaan perustuvasta vastuusta, jolloin velallinen joutuu

²³ Hemmo 1994, s. 113.

²⁴ Hemmo 1994, s. 12.

²⁵ Hemmo 2005a, s. 19.

²⁶ Hemmo 2005b, s. 305 – 306.

²⁷ Hemmo 1994, s.10.

sopimusrikkomuksesta korvausvelvolliseksi, ellei hän näytä menetelleensä kaikin puolin huolellisesti.²⁸ Velkojan ei siis tarvitse väittää sopimusrikkomuksen johtuvan tuottamuksesta eikä myöskään esittää selvitystä tuottamuksesta. Näyttövastuu on velallisella.²⁹

Kontrollivastuussa vastuusta vapautumiseksi vaaditaan edellisessä kappaleessa 3.1.1 kerrottujen edellytysten täyttymistä. Ekskulpaatiovastuussa ei kontrollivastuussa mainitulla esteellä ole välttämättä merkitystä. Ratkaisevaa on suoritusvelvollisen kyky näyttää toteen huolellinen menettely. Käytännössä huolellisuuden todistaminen voi monesti vaatia selvitystä sellaisista suorituksen estäneistä seikoista, jotka ovat velallisesta riippumattomia ja joihin velallinen ei ole voinut huolellisesta toiminnastaan huolimatta vaikuttaa.³⁰

3.2 Korvattavat vahingot

3.2.1 Positiivinen ja negatiivinen sopimusetu

Sopimusperusteisessa vastuussa positiivisen sopimusedun korvaamisella tarkoitetaan velkojan saattamista siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi sopimuksen virheettömän täyttämisen johdosta ollut. Vahingonkorvauksen laskentaperusteena käytetään sitä taloudellista tulosta, johon velkojan olisi tullut päästä.³¹

Korvausvastuu käsittää vain todella aiheutuneen vahingon, joten mikäli velalliselle halutaan asettaa laajempi korvausvastuu, on käytettävä sopimussakkoa.³²

Negatiivisella sopimusedulla tarkoitetaan niiden vahinkojen korvaamista, jotka velkojalle ovat syntyneet sopimuksen valmistelusta. Laskentatavan tarkoitus on saattaa velkoja siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi ollut ilman sopimuksen valmistelua.³³ Tässä tutkielmassa keskitytään voimassa olevan sopimuksen rikkomukseen.

3.2.2 Hinnanerokorvaus

Velallisen sopimusrikkomus voi johtaa tilanteeseen, jossa velkoja joutuu hankkimaan sovitus tavarat tai suorituksen kalliimmalla muualta. Tällöin velkoja voi joutua maksamaan

²⁸ Hemmo 2005a, s. 19.

²⁹ Hemmo 2005b, s.304.

³⁰ Hemmo 2005b, s. 304.

³¹ Hemmo 2005b, s. 309 – 310.

³² Hemmo 2005b, s. 311.

³³ Hemmo 2005b, s. 310.

suorituksesta kolmannelle osapuolelle korkeamman hinnan tai jää kokonaan ilman suoritusta. Tällöin velkoja mahdollisesti menettää velallisen suoritukseen perustuvan myyntivoiton tai liiketaloudellisen hyödyn. Hinnanerokorvauksella pyritään sopimuksen mukaisen vastikkeen ja markkinahinnan välisen erotuksen korvaamiseen.³⁴

3.2.3 Korvausvastuun rajoituksista

Vastuunrajoitusehdot ovat liikesopimuksissa hyvin yleisiä. Vastuunrajoituslausekkeilla voidaan esimerkiksi määritellä korvausvastuun enimmäismäärä ja rajata tietyt vahingot kokonaan korvausvastuun ulkopuolelle. Välilliset vahingot rajataan liike-elämässä yleensä korvausvastuun ulkopuolelle.³⁵ Velkojan saatavaan saattaa vaikuttaa myös korvausvastuun kohtuuperusteinen sovittelu. Korvausvastuun sovittelua on liikesuhteissa kuitenkin pidettävä poikkeuksellisenä.³⁶ Sopimusvastuun laajuutta rajoittava kriteeri on myös vahingon ennakoitavuus. Sopimusvelallinen ei ole korvausvelvollinen vahinkoon, jonka aiheutuminen ei ole ollut sopimusta solmittaessa ennakoitavissa.³⁷ Sopimusvastuussa tämän rajoitusperiaatteen tehtävä on poistaa velallisen vastuu niistä vahingonkärsijän yksilöllisistä vahingoista, joiden mahdollisesta toteutumisesta velallinen ei ole voinut olla selvillä.³⁸

Vahingonkorvausvelvollisuutta rajoittaa myös vahingonkärsijän myötävaikutus. Vahingonkärsijän tuottamuksellinen menettely voi liittyä vahingon aiheutumiseen, koska vahingonkärsijä voi laiminlyödä vahinkoa rajoittavat toimenpiteet.³⁹

4 SOPIMUSSAKKO

Sopimussakko on sopimuskumppaneiden keskenään sopima sopimusrikkomuksen oikeusseuraamus. Velallinen on velvollinen maksamaan sopimussakon laiminlyötyään sopimusvelvoitteensa.⁴⁰ Liike-elämässä sopimussakolla on useita tarkoituksia joita selvitetään seuraavaksi.

³⁴ Hemmo 2005b, s. 313 – 314.

³⁵ Hoppu – Hoppu 2016, s. 175.

³⁶ Hemmo 2005b, s. 320.

³⁷ Hemmo 1994, s. 144.

³⁸ Hemmo 2005b, s. 315.

³⁹ Hemmo 2005b, s. 317.

⁴⁰ Hemmo 1994, s. 14.

4.1 Sopimussakon tarkoitus

4.1.1 Vahingon todistamisvaikeuksien helpottaminen

Sopimusrikkomuksessa vahingon aiheutuminen ja vahingon määrä on monesti vaikea osoittaa. Tästä syystä vahingonkorvauskysymykset voivat johtaa riitaan. Riitoja voidaan välttää sopimalla sopimussakosta.⁴¹ Useimmiten sopimussakolla pyritään siihen, ettei velkojan tarvitse todistaa kärsineensä vahinkoa eikä myöskään todistaa vahingon suuruutta. Sopimussakon maksuvelvollisuus katsotaan selväksi kun sopimusta on rikottu.⁴² Sopimussakon etuna velkojan näkökulmasta on siis se, että hän saa sovitun hyvityksen ilman että hänen tarvitsee osoittaa kärsimänsä vahingon määrää. Pelkän vahingonkorvausseuraamuksen teho voi heiketä tapauksissa, joissa velkojan on vaikea näyttää kärsineensä vahinkoa ja vahingonkorvausta voi saada ainoastaan toteen näytetystä vahingosta. Sopimussakko on kuitenkin tosiasiallisesta vahingosta riippumaton. Velvollisuus sakon maksamiseen ei myöskään yleensä poistu, vaikka voitaisiin pitää varmana, että velkojalle ei ole aiheutunut sopimusrikkomuksesta vahinkoa.⁴³

On myös mahdollista, että velallinen ei halua esittää todistusaineistoa julkisesti. Tällaista todistusaineistoa voivat olla esimerkiksi liikesalaisuudet, joita ei haluta esittää todistusaineistona.⁴⁴

4.1.2 Vahingonkorvauksen määrä

Sopimussakko on etukäteen vahvistettu korvaus, joka periaatteessa ei ole sidonnainen aiheutuneeseen vahinkoon.⁴⁵

Sopimussakkoehdon mukaan sopimusrikkomuksen tehnyt osapuoli on velvollinen maksamaan vahingon kärsineelle sopijakumppanille tietyn suuruisen rahasuorituksen. Sopimusehdoissa sovittu sopimussakko katsotaan sopimusrikkomuksen varalta sovituksi vahingonkorvaukseksi.⁴⁶ Sopimussakoksi voidaan sopia myös laskentaperuste myöhästyneelle suoritukselle. Tällöin sopimussakko voi olla nimikkeellä viivästyssakko, jolloin

⁴¹ Hoppu – Hoppu 2016, s. 175.

⁴² Vihma 1950, s. 30.

⁴³ Hemmo 1994, s. 22.

⁴⁴ Vihma 1950, s. 47.

⁴⁵ Hemmo 2006, s. 504.

⁴⁶ Vihma 1950, s. 30, Hoppu – Hoppu 2016, s. 175.

velallinen joutuu maksamaan sovitun rahamäärän myöhästymisestä jokaiselta päivältä tai viikolta.⁴⁷

4.1.3 Painostus

Sopimussakkoa voidaan käyttää sopimuksen täyttämiseen painostamiseen. Velalliseen saattaa vaikuttaa se, että hän tietää varmuudella olevansa vahingokorvausvelvollinen mikäli hän rikkoo sopimusta. Velallinen tietää myös, että velkojan ei tarvitse todistaa vahingon syntymistä eikä sen suuruutta.⁴⁸ Sopimussakolla on painostustarkoitus myös negatiivisissa velvoitteissa.⁴⁹

Painostusnäkökulma liittyy myös sellaisiin sopimussakkoihin, joihin liitetty korvauksen määrä on erityisen suuri.⁵⁰ Elinkeinoelämässä on mahdollista sopia sopimussakkoista, jotka ovat määrältään selvästi suurempia kuin odotettavissa oleva vahinko. Tällaiset sopimussakot koskevat esimerkiksi kilpailukielto- tai salassapitosopimuksia. Korkealla sopimussakolla halutaan näissä tapauksissa varmistaa negatiivisten velvoitteiden noudattaminen.⁵¹

4.1.4 Korvausvelvollisuuden perustaminen aineettomissa vahingoissa

Liikesopimuksissa korvausvelvollisuus välillisistä vahingoista yleensä poistetaan liittämällä sopimukseen ehto välillisten vahinkojen jäämisestä korvausvelvollisuuden ulkopuolelle. Sopimussakolla voidaan perustaa vahingonkorvausvelvollisuus pelkälle sopimusrikkomukselle, jolloin välillisiä vahinkoja ei tarvitse näyttää toteen.⁵² Välillisiä vahinkoja ovat esimerkiksi liiketulon menetys velallisen jättäessä tavarantoimittamatta tai vahinko, joka aiheutuu vastapuolen rikkoessa kilpailukielto- tai salassapitosopimusta. Tällaisten aineettomien vahinkojen rahamäärää on vaikea laskea ja näyttää toteen.

4.2 Sopimussakon käyttötilanteet

Sopimussakolla on liike-elämässä useita käyttötilanteita. Seuraavaksi tarkastellaan näistä yleisimpiä.

⁴⁷ Vihma 1950, s. 48, Hoppu – Hoppu 2016, s. 175.

⁴⁸ Vihma 1950, s. 50 – 51.

⁴⁹ Hemmo 2006, s. 504.

⁵⁰ Vihma 1950, s. 51.

⁵¹ Hemmo 2006, s. 506.

⁵² Vihma 1950, s. 49.

4.2.1 Rakennusurakka- ja toimitussopimukset

Sopimussakko on yleinen seuraamus erityisesti rakennusurakkasopimuksissa. Näissä sopimuksissa sopimussakko liitetään yleensä viivästykseen. Viivästyksen osalta on tavanomaista sopia korvauksesta, joka vahvistetaan määräosuutena sopimuksen mukaisesta hinnasta jokaista viivästyksen aikayksikköä kohti.⁵³ Vastaava sopimussakko on tapana liittää myös rakennusten muutos- tai korjaustöitä koskeviin sopimuksiin.⁵⁴

Toimitussopimuksissa sopimussakko koskee tavallisesti toimituksen viivästymistä ja toimituksen kokonaan tai osittain täyttämättä jäämistä.⁵⁵ Sopimussakko voidaan kytkeä suorituksen määrän vajaukseen niin, että jokaista puuttuvaa tavarayksikköä kohti on maksettava tietty määrä sopimussakkoa.⁵⁶

4.2.3 Kilpailukiello ja salassapitosopimus

Kilpailukielloon ja tiedon salassapitoon liittyvät negatiiviset velvollisuudet sisältävät tietynlaisesta käyttäytymisestä pidättäytymisen. Sovittaessa näistä negatiivisista velvollisuuksista on tärkeää pyrkiä yksilöimään sopimuksella tarkoitettu kielletty toiminta ja siihen liittyvät tehosteet huolellisesti, koska osapuolella saattaa myöhemmin olla kiusaus rikkoa sopimusta.⁵⁷ Elinkeinoelämässä sopimussakko on käyttökelpoinen silloin, kun kilpailukiello- tai salassapitosopimuksen noudattaminen halutaan varmistaa. Tällöin sovitaan yleensä sopimussakosta, joka on määrältään selvästi suurempi kuin odotettavissa oleva tai näytettävissä oleva vahinko. Tällainen yhteinen ja hyväksyttävä tehostetarkoitus puoltaa sopimussakon velvoittavuutta, vaikka todellisen vahingon ja sakon ero olisi suurikin.⁵⁸ Kilpailukiellon tai salassapitosopimuksen rikkomisesta seuraa aineetonta vahinkoa, jonka määrää on vaikea arvioida ja näyttää toteen. Sopimussakolla voidaan kuitenkin sitoutua vastaamaan aineettomankin vahingon korvauksesta.⁵⁹

⁵³ Hemmo II 2003, s. 336.

⁵⁴ Vihma 1950, s. 30.

⁵⁵ Vihma 1950, s. 30.

⁵⁶ Hemmo II 2003, s. 336.

⁵⁷ Hemmo III 2005, 319.

⁵⁸ Hemmo II 2003, s. 339.

⁵⁹ Vihma 1950, s. 32.

Preventiivisen tehon varmistamiseksi salassapitosopimusten kohdalla on vältettävä sopimussakon ylittävän vahingonkorvauksen sulkemista pois sopimusehdoilla.⁶⁰

4.2.4 Sopimussakkovelvoitteesta vapautumisesta

Sopimussakkoon on totuttu liittämään myös piirre, joka ankaroittaa sitä vahingonkorvaukseen nähden. Sopimussakon maksuvelvollisuuden kannalta tuottamuskysymyksellä ei ole merkitystä. Kun sopimusrikkomus on tullut todetuksi, ei velallinen voi välttää siihen liittyvää sopimussakkoa. Vaikka velallinen esittäisi ekskulpaatiovastuusta vapautumiseksi riittävän näytön huolellisuudesta, se ei vapauta velallista maksuvelvollisuudesta. Kuitenkin riittävän vakavat ja odottamattomat ulkoiset suoritusesteet katsotaan velvollisuudesta vapauttaviksi tekijöiksi. Sopimussakolla on siis velallisen vapautumisperusteita rajoittava vaikutus, mutta se ei poista vapautumisperusteita kokonaan.⁶¹

5 SOPIMUSSAKKO JA VAHINGONKORVAUS

5.1 Sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhde

Sopimusrikkomuksissa vahingonkorvaus on yksi oikeuskeino, jota velkoja voi käyttää turvatakseen oikeutensa. Vahingonkorvaukseen saattaa kuulua erilaisia vahinkoeriä, kuten virheen korjauksesta ja sopimusrikkomuksen selvittelystä aiheutuneet kustannukset sekä saamatta jäänyt tulo. Suorituksen virheellisyydessä velallisen oikeus virheen korjaamiseen ja hinnanalennus ovat yleensä etusijalla vahingonkorvaukseen nähden. Virhetilanteissa vahingonkorvaus on kuitenkin yleisin keino hyvittää velkojalle tälle aiheutuneet ylimääräiset kustannukset ja välilliset vahingot.⁶²

Myös sopimussakko on velkojan oikeuskeino sopimusrikkomuksessa. Sopimussakolla pyritään usein varmistamaan velkojalle vahingonkorvausta tehokkaampi oikeuskeino. Sopimusrikkomuksesta seuraavan vahingonkorvauksen ja sopimussakon suhteen tarkastelussa pohdittavaksi tulee voiko velkoja saada yhtäaikaan sekä sopimussakkoa että vahingonkorvausta.⁶³ KKO:n ratkaisussa 1986 II 97 käsiteltiin vahingonkorvausta ja

⁶⁰ Hemmo III 2005, s. 329.

⁶¹ Hemmo 2006, s. 505. Vakavista ja odottamattomista esteistä katso Vihma 1950, s. 200 – 202.

⁶² Hemmo 2002, s. 185.

⁶³ Hemmo II 2003, s. 340.

sopimussakkoa. Yritysten välisessä sopimuksessa sopimussakko oli liitetty sopimuksen 1 ja 7 §:ään, jotka koskivat hammaslääkärin potilastuolien yksinmyyntioikeutta ja ostajan sitoutumista olemaan myymättä vastaavanlaista kilpailevan valmistajan tuolia. Lisäksi sopimuksen 5 §:ssä ostaja oli sitoutunut hankkimaan myyjältä vuodessa 100 potilastuolia. Ostaja päätyi rikkomaan molemmat velvoitteensa. Ote KKO:n päätöksestä: ”Sopimussakko on määrätty vain sopimuksen 1 ja 7 §:n rikkomisesta. Sopimussakkovelvoite ei siten vaikuta Oriola Oy:n velvollisuuteen suorittaa Instrumentarium Oy:lle korvausta muiden sopimuskohtien rikkomisesta aiheutuneesta vahingosta. Hovioikeuden tuomiossa kerrotulla tavalla Oriola Oy on rikkonut myös sopimuksen 7 §:n kieltoa myydä toista hammaslääkärin potilastuolia. Ottaen huomioon sopimuksen koko sisällön sekä sopimusta tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet, jotka osoittavat asianosaisten olleen sopimuskumppaneina tasaveroiset, ja muut jutussa ilmenneet seikat Korkein oikeus katsoo, ettei ole aihetta poistaa hovioikeuden tuomitsemaa sopimussakkoa eikä alentaa sen määrää.”

Velallinen veloitettiin maksamaan siis sekä vahingonkorvausta ostamatta jätetyistä tuoleista että sopimussakko.

Tutkittaessa sopimussakon ja vahingonkorvauksen toistensa poissulkevaa vaikutusta täytyy kiinnittää huomiota siihen, mitä etuutta sopimussakolla suojataan. Esimerkiksi viivästyksen kohdalla on selvää, että velkoja ei voi saada viivästyksestä aiheutunutta vahinkoa vastaavaa täyttä vahingonkorvausta ja sopimussakkoa. Sopimussakko ei kuitenkaan estä velkojaa saamasta vahingonkorvausta sellaisesta rikkomuksesta, jota sopimussakko ei suoja. Viivästysperusteisen sopimussakon lisäksi velkojalla ei ole estettä saada vahingonkorvausta suorituksen virheellisyyden aiheuttamista reklamaatiokuluista sekä arvonalennuksesta.⁶⁴

5.2 Sopimussakko korvauksen ylä- tai alarajana

Sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhteeseen liittyy myös kysymys siitä voiko velkoja vaatia sopimussakon lisäksi tai sijasta vahingonkorvausta siten, että vahingonkorvaus ylittää sopimussakon määrän.⁶⁵ Sopimussakko on käytännössä tavallisin tapa laajentaa velallisen vastuuta, mutta sopimussakko saattaa toimia vastuuta rajoittavanakin tekijänä. Tässä yhteydessä tulee tarkastella sopimussakosta sovittaessa haettua tarkoitusta. Jos

⁶⁴ Hemmo II, s. 340.

⁶⁵ Hemmo II 2003, s. 341.

sopimussakko on tarkoitettu korvausvastuun ylärajaksi, ei sen ylittävää vahinkoa voida tuomita kompensoitavaksi vahingonkorvauksella, ellei ehto ole esimerkiksi kohtuuttomuuden vuoksi sitomaton. Jos sopimuspuolet ovat ottaneet sopimussakon käyttöön sillä tarkoituksella, että sillä selvennetään osapuolten vastuunjakoa ja se antaa velkojalle lisäetua tavallista tehokkaamman seuraamuksen muodossa, voidaan sen lisäksi tai sen sijasta käyttää vahingonkorvausseuraamusta. Tätä voidaan perustella sillä, että sopimussakosta päätettäessä sillä on pyritty esimerkiksi lyhytaikaisen viivästyksen aiheuttaman haitan korvaamiseen ottamatta huomioon, että sopimusrikkomuksesta saattaa seurata suurempiakin vahinkoja.⁶⁶

Sopimussakon vastuuta rajoittavaa vaikutusta koskeva ongelma nousee yleensä esille silloin, kun sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhteesta ei ole sovittu. Osapuolten tarkoituksen selvittäminen voi olla vaikeaa. Sopimusmääräyksiä toimeenpantaessa käyttökelpoinen lähtökohta on sopimussakon määrän vertaaminen tahdonvaltaiseen normistoon. Jos summa on olennaisesti vahingonkorvausnormiston perusteella saatavaa vahingonkorvausta pienempi, voidaan kyseenalaistaa tällainen sopimussakon vastuuta rajoittava vaikutus. Vastuuta olennaisesti kaventavien ehtojen tulisi olla sopimukseen kirjattuina erillisillä vastuunrajoitusehdoilla, ei sopimussakon sivutuotteena.⁶⁷ Toisaalta, mitä enemmän sopimussakkoehdolla tavoitellaan velallisen vastuun vahvistamista etukäteen, sitä helpommin on hyväksyttävissä vahingonkorvausvastuun kaventuminen.⁶⁸

Jos sopimussakosta sovittaessa etukäteen arvioitu sopimussakon suuruus vastaa niitä vahinkoja joita sakkoehdon tarkoittamasta sopimusrikkomuksesta on voitu odottaa velkojalle aiheutuvan, vahventuu mahdollisuus pitää sovittua sakkoa myös vahingonkorvauksen ylärajana. Tällaisessa tapauksessa sopimussakon tarkoitus saattaa olla vahingonkorvaukseen liittyvien näyttövaikeuksien ohittaminen ja riitatilanteen yksinkertaisempi ratkaiseminen.⁶⁹

Vihma kirjoittaa sen puolesta, että sopimussakkoa ei ole pidettävä velkojan vaateen ylärajana, vaan velkojalla on oikeus saada vahingonkorvausta yli sopimussakon määrän. Koska sopimussakon vahingonkorvaustarkoituksella ja painostamistarkoituksella tavoitellaan

⁶⁶ Hemmo 1994, s. 310, Hemmo II 2003, s. 342.

⁶⁷ Hemmo 1994, s. 310 – 311, Hemmo II 2003, s. 343.

⁶⁸ Hemmo II 2003, s. 343 – 344.

⁶⁹ Hemmo II 2003, s. 343.

velkojan etua eikä vahinkoa, ei velkojalta voida riistää oikeutta saada vahingonkorvausta siitäkin vahingosta jota sopimussakko ei riitä korvaamaan. Vihma ottaa kantaa myös velallisen keinotteluun. Jos velalliselle on edullisempaa jättää sitoumuksensa täyttämättä, maksaa sopimussakko velalliselle ja tehdä suoritus kolmannelle, antaa sopimussakon pitäminen korvauksen ylärajana mahdollisuuden tällaiseen velkojalle vahingolliseen toimintaan.⁷⁰

Hemmo ja Vihma toteavat, että KKO:n ratkaisuksista ei löydy yksiselitteistä vastausta siihen voidaanko sopimussakkoa pitää vahingonkorvausvastuun ylärajana. Ratkaisuisaan KKO 1922 I 35 (hankintasopimus), 1929 II 408 (esiintymissopimus), 1940 II 219 (hankintasopimus) ja 1982 II 52 (valmistuskäyttöön tarkoitetun koneen kauppa) on hylännyt vaatimukset, jotka ylittävät sopimussakon. Tapauksessa KKO 1925 II 479 (kiinteistönkaupan tekemistä koskeva sitoumus) vaatimus on taas hyväksytty. Kaksi myöhempää tapausta KKO 1951 I 16 (metsänhakkuusopimus) ja 1954 II 35 (hankintasopimus) viittaavat siihen, ettei vahingonkorvaukselle joka ylittää sopimussakon, ole ehdottomia esteitä.⁷¹

Käyn tarkemmin läpi Vihman selostusta ratkaisusta KKO 1922 I 35, koska siinä mielestäni velallisen korvausvastuu sekä hinnanerokorvauksesta että välillisistä vahingoista on vältetty ainakin osittain sopimussakkolausekkeen ansiosta. ”KoO 1922 sel. 35. Sittenkun K. H. Pölhö oli sitoutunut määräpäivään mennessä hankkimaan Sörnäisten Halko- ja Puutavaraliike OY:lle 1.000 sylvä koivuhalkoja 26 mk:n hinnasta sylvältä ja luvannut sen varalta, ettei hän hankintaa täyttäisi, maksaa yhtiölle sopimussakkoa 2 mk jokaiselta puuttuvalta sylvältä, jätti Pölhö hankinnan kokonaan täyttämättä. Koska yhtiön sen vuoksi oli omia hankintojaan varten täytynyt ostaa halkoja muualta ja maksaa niistä 50 mk sylvältä, oli yhtiö Pölhön laiminlyönnin takia joutunut kärsimään 24 mk:n suuruisen vahingon sylvältä. Sen vuoksi yhtiö vaati Pölhön velvoittamista suorittamaan yhtiölle sopimussakkona sovitut 2 mk sylvältä eli 2.000 mk ja vahingonkorvauksena 24 mk sylvältä eli 24.000 mk. Pölhön ilmoitettua suostuvansa maksamaan sopimussakon muttei vahingonkorvausta *Haukivuoren* KO hyläten yhtiön vaatimuksen sopimussakon suorittamisesta velvoitti Pölhön maksamaan yhtiölle vaadituksi korvaukseksi 24.000 mk. *Viipurin* HO: koska asianosaiset olivat sopineet, ettei Pölhö, ellei hän toimittaisi halkoja, maksaisi yhtiölle 2 mk jokaiselta puuttuvalta sylvältä eikä yhtiö niin ollen ollut oikeutettu saamaan hankinnan laiminlyömisestä johtuneesta vahingosta enempää

⁷⁰ Vihma 1950, s. 262-263.

⁷¹ Hemmo 1994, s. 311 – 312, Vihma 1950, s. 248 – 249.

korvausta kuin sanotut 2 mk syleltä, alennettiin Pölhön yhtiölle maksettavaksi tuomittu korvaus 2.000 mk:ksi. KoO tuom. 8. 9. 1922 vahvisti HO:n tuomion.”⁷²

Hemmo puolestaan korostaa KKO 1982 II 52 ratkaisussa sitä, kuinka KKO oli pohtinut sopimuksen sisältöä laajasti ja kokonaisvaltaisesti. KKO:n ratkaisun otsikko on seuraavanlainen: ”Sopimukseen, joka koski teollisuuslaitoksen koneeseen tarvittavan erikoislaitteen suunnittelua ja valmistamista ja joka oli tehty tilaajan määrittelemien ehdoin, oli otettu toimituksen viivästymistä koskeva sopimussakkoehto. Laitteen valmistuksen epäonnistuttua sopimus oli purettu. Asiassa ilmenneet seikat ja alalla tavallinen sopimuskäytäntö huomioon ottaen sopimusta tulkittiin siten, ettei valmistaja, joka ei ollut erikseen sitoutunut vastuuseen laitteen toimittamatta jäämisestä aiheutuvasta liiketulon menetyksestä, ollut sopimuksen rikkomisen johdosta velvollinen suorittamaan korvausta välillisestä vahingosta yli viivästyssakon määrän.”⁷³

Hemmon mukaan KKO:n argumentaation moninaisuus käy vielä selvemmin ilmi ratkaisun perusteluista, joissa otetaan kantaa myyjän tietämättömyyteen ostajan jo sopimista toimituksista, toimitettavan laitteen pieneen hintaan verrattuna siitä ostajalle koituvaan hyötyyn, siihen että ostaja ei ollut huomioinut seurausta myyjän mahdollisesta suoritusvirheestä ja siihen, että koneiden ja laitteiden toimittamista koskevissa sopimuksissa oli tapana rajoittaa myyjän vastuuta välillisistä vahingoista. KKO:n ratkaisussa ostaja sai viivästystä koskevan sopimussakkomaksun lisäksi vahingonkorvausta välittömistä virheellisyyden selvittelystä syntyneistä kuluista. Sopimussakon tulkittiin siis koskevan vain viivästysvahinkoa, minkä vuoksi virheestä johtunut välitön vahinko oli korvattava erikseen. Sopimusrikkomuksesta aiheutuneet velallisen seuraamukset kohdistuivat siis näin ollen eri vahinkoihin. Välillisiä vahinkoja ei tässäkään tapauksessa korvattu.⁷⁴

Toisaalta ratkaisut KKO 1951 I 16 ”Kun ei ollut näytetty metsänhakkuusopimuksen täyttämättä jättämisestä aiheutuneen ostajalle vahinkoa, jota sopimussakko ei riittänyt peittämään, tuomittiin vain sopimussakko maksettavaksi” ja KKO 1954 II 35 ”Sopimussakkoa, jonka hankkija oli sitoutunut maksamaan siinä tapauksessa, että hankinta jäisi täyttämättä, ei ollut ilman muuta pidettävä sopimuksen rikkomisesta suoritettavan vahingonkorvauksen

⁷² Vihma 1950, s. 249.

⁷³ KKO 1982 II 52, Hemmo 1994, s. 314.

⁷⁴ Hemmo 1994, s. 314 – 315.

enimmäismääränä” viittaavat Hemmon mielestä siihen, että sopimussakon ylittävän vahingonkorvauksen tuomitsemiselle ei ole ehdottomia esteitä.⁷⁵

Sopimussakon ja vahingonkorvauksen suhteeseen liittyy myös kysymys sopimussakkoehdon kohtuullisuudesta. Onko sopimussakko siis aina korvauksen alaraja? Jos velalliselle olisi edullisempaa soveltaa vahingonkorvausnormeja sopimussakkon sijasta, voi velallinen pyrkiä riitauttamaan sopimussakkoehdon hyväksyttävyyden. Sopimussakkoehdon sovittelu on mahdollista lain varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (OikTL) 36 §:n perusteella, mutta sopimussakkoon kuuluva tarkoitus olla sopimusrikkomuksia ehkäisevä sopimusnormi ja tehdä sopimusrikkomus velalliselle epäedulliseksi vähentää sovittelun mahdollisuuksia.⁷⁶

Vihma on samaa mieltä ja kokoaa perustelunsa lauseeseen ”Yksinomaan sillä perusteella, että todellinen vahinko on sopimussakkoa pienempi, ei velallinen näin ollen mielestäni voi saada sopimussakkoa alennetuksi.”⁷⁷

Tarkastellaan seuraavaksi KKO:n ratkaisuja, joissa on ollut kyseessä sopimussakkoehdon kohtuullistaminen.

Ratkaisussa KKO 1983 II 78 todettiin, että sopimussakko oli asetettu korkeaksi sopimuksen kokonaistavoitteeseen pääsemiseksi. Kyseessä oli ollut sopijapuolten asettama painostuskeino lopputuloksen varmistamiseksi. KKO ei kohtuullistanut sopimussakkoa. Kyseisessä tapauksessa usean rakennusliikkeen omistajat olivat keskenään sopineet omistamiensa Kuopion Rakennusbetoni Oy:n osakkeiden myymisestä vain yhdessä toisten sopimuskumppaneiden kanssa enemmistön päätöksellä sovittavalle ostajalle. Sopimuksen tekemisellä oli ollut tarkoitus taata osakkeista paras hinta ja parantaa myyntimahdollisuuksia, kun osakkeista olisi valtaosa myynnissä. Jokainen sopimuspuoli oli oman sopimusrikkomuksensa johdosta sitoutunut maksamaan toisille osapuolille sopimussakkoa 10 000 markkaa/osake.

Yksi rakennusliikkeistä oli kieltäytynyt myymästä osakkeitaan. Tämä oli johtanut siihen, että ostaja Oy Lohja Ab ei ostanut Kuopion Rakennusbetonin osakkeita, koska myyjät eivät pystyneet täyttämään esisopimuksessa sovittua Oy Lohja Ab:n vaatimaa osakkeiden

⁷⁵ Hemmo 1994, s. 311 – 312.

⁷⁶ Hemmo II 2003, s. 344 – 345.

⁷⁷ Vihma 1950, s. 267 – 275. Vihma perustelee näkemyksensä.

kappalemäärää. Kauppa siirtyi eteenpäin siihen asti, kunnes Oy Lohja Ab sai hankituksi kaupan ehdokseen asettamansa kappalemäärän osakkeita esisopimuksen ulkopuoliselta rakennusliikkeeltä. Sopimussakkoehdon kohtuullistamista harkitessaan KKO sovelsi OikTL:n 36 §:ää. KKO:n perustelut: ”Kauppaan, jonka aikaansaamiseksi sopimussakko oli asetettu oli 7.9.1977 rahavastikkeen laskennan lähtökohdaksi sovittu 4 872 markkaa osakkeelta. Sopimussakko 10 000 markkaa osakkeelta ylitti siten oleellisesti tuon rahavastikkeen lähtöarvon.

Yhteistä myyntiä tarkoittavalla sopimuksella ja myyntivelvoitteen tehosteeksi asetetulla sopimussakolla oli kuitenkin pyritty, paitsi korkeaan hintaan, oleellisesti myös turvaamaan betonimassan, rakennuselementtien ja muiden betonivalmisteiden tarjonta kohtuulliseen hintaan Kuopion seudulla varaamalla Lujabetoni Oy:n kanssa kilpailevalle alan suuryrittäjälle tilaisuus ja otolliset edellytykset toimia siellä. Päätöksen sopimussakon määrästä olivat tässä tarkoituksessa tehneet Kuopion Rakennusbetoni Oy:n osakkeiden enemmistö alan liikeyrityksinä ja tietoisina yhtiön osakkeiden arvosta. Jutussa ei ollut ilmennyt, että tätä päätöstä Rakennusliike J Oy:n kohdalta tehtäessä yhtiön edustajilla ei olisi ollut riittävästi aikaa vapaasti perehtyä asiaan ja harkita sitä. Sopimuksen rikkomiselleen yhtiö ei ollut esittänyt mitään hyväksyttävää syytä. Rikkomista ei ollut näytetty merkityksettömäksi sopimuskumppaneille, vaan päin vastoin oli pääteltävissä, että kokonaistavoite, jonka aikaansaamiseksi sopimussakko oli edellä kerrotuin tavoin asetettu painostuskeinoksi, oli rikkomisen vuoksi jäänyt ainakin osittain saavuttamatta.”⁷⁸

KKO:n päätöksessä mainitaan päätöksen perusteeksi lisäksi oikeustoimen koko sisällön huomioon ottaminen, osapuolten asema oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat, joista ei löytynyt perustetta sovitteluun. Mielestäni tämä osoittaa oikeudelta hyvinkin laajaa kokonaisuuden harkintaa, koska sopimuksen rikkonut Rakennusliike J Oy oli myynyt omat osakkeensa juurikin Lujabetonille. Neuvottelut Lujabetonin kanssa olivat ilmeisesti olleet käynnissä samaan aikaan kun muut Kuopion Rakennusbetoni Oy:n osakkeenomistajat olivat pyrkineet saamaan sovittua kauppaa esisopimuksen mukaisesti Oy Lohja Ab:n kanssa.

⁷⁸ KKO 1983 II 78.

Ratkaisussa KKO 1960 II 95 on kohtuullistanut korvausta. *Marjamäki* kirjoittaa pro gradu -tutkielmassaan kohtuullistamisen perusteista. Kyseessä on tapaus, jossa liikemies Eero Jaatinen oli 3.2.1955 tehdyllä hankintasopimuksella sitoutunut toimittamaan 7000 kappaletta egyptinparruja 140 markan hinnasta kuutiojalalta. Jaatinen oli sitoutunut 50 markan sopimussakkoon kuutiojalalta mikäli hän ei toimittaisi tavaraa. Sopimuksen mukaan ostajalla oli oikeus lastausaikana hylätä sinistyneet ja väärät parrut. Ostajan edustajat olivat tarkastaneet parrut ja hyväksyneet niistä sopimuksen mukaisina ainoastaan 3200 kappaletta. Jaatisen edustaja kieltäytyi saamiensa ohjeiden mukaisesti toimittamasta parruja, koska ostaja ei suostunut vastaanottamaan toimitusta kokonaisena. KKO katsoi Jaatisen rikkoneen sopimuksen, mutta alensi sakon määrän 35 markkaan kuutiojalalta. KKO:n perusteluista: ”Kun hankintasopimuksessa määrätyn sopimussakon vaatimista täysimääräisenä oli jutussa ilmenneet asianhaarat huomioon ottaen pidettävä ilmeisesti kohtuuttomana, sakon määrää alennettiin.”⁷⁹

Näissä kahdessa edeltävässä KKO:n päätöksessä kiinnitettiin huomiota oikeustoimen koko sisältöön, vallinneisiin olosuhteisiin ja ilmenneisiin asianhaaroihin. Ensimmäisessä sopimussakon rahamäärää ei kohtuullistettu, jälkimmäisessä taas kohtuullistettiin.

5.3. Päätelmiä sopimussakosta ja vahingonkorvauksesta

Sopimussakko ja vahingonkorvaus eivät vaikuta olevan toisensa pois sulkevia oikeuskeinoja. Kirjallisuus puoltaa molempien keinojen käyttöä (ei kuitenkaan päällekkäisessä tarkoituksessa esim. viivästyssakko ja sen lisäksi täysimääräinen vahingonkorvaus) ja KKO:n käytännöstäkin KKO 1986 II 97 löytyy ratkaisu, jossa on tuomittu sekä sakko että vahingonkorvaus. Sopimussakkoa voidaan käyttää myös rajaamaan vain tiettyjä sopimusriskejä, jolloin osa sopimuksen normeista jää vahingonkorvauskäytäntöjen varaan. Sille ei siis ole estettä, että velkoja voi saada sakkoon perustuvan rahallisen korvauksen sakkoon liitetyn sopimusehdon rikkomisesta ja lisäksi vahingonkorvausta esimerkiksi vahingon selvittelystä aiheutuneista kuluista.

Kysymykseen sopimussakosta korvauksen ylä- tai alarajana ei näytä löytyvän suoraa vastausta. Ilmeisesti lainsäätäjä on tarkoituksella jättänyt mahdollisuuden tapauskohtaiselle tulkinnalle. KKO:n ratkaisuihinsa ei voida vetää selvää johtopäätöstä kumpaankaan

⁷⁹ Marjamäki 1995, s. 38 – 39.

suuntaan, ei ylärajaan eikä alarajaan. Ratkaisukäytäntö näyttää painottavan aina tapauskohtaista kokonaisharkintaa. Ratkaisuista ja kirjallisuudesta jää kuitenkin vaikutelma, että sakon rahamääräinen kohtuullistaminen on harvinaista. Sopimussakkohan on kuitenkin yleensä lisätty sopimukseen velkojan etua ajatellen. Lisäksi molemmat osapuolet voivat etukäteen ennen sopimuksen allekirjoittamista päättää sitoutuvatko sovitunlaiseen sakkoon. Sopimussakosta johtuvan rahallisen korvauksen tarkoitus on myös vahvistaa sopimuksen sitovuutta. Jos vastuu olisi helppo välttää, menettäisi sopimussakko merkitystään. Sopimussakon sitovuudesta huolimatta OikTL:n 36 § varmistaa kohtuullisuuden.

Toisinaan sopimussakkoa voidaan käyttää tietoisesti vastuunrajoituksen tapaisesti velallisen vastuun ylärajana. Velkoja tinkii mahdollisesti suuremmasta tahdonvaltaisen lainsäädännön perusteella tuomittavasta vahingonkorvauksen määrästä, koska arvostaa sopimusrikkomuksen nopeaa käsittelyä ja sitä, että vahingon määrää tai vastuukysymyksiä ei tarvitse todistella. Lisäksi oikeuden päätöstä vahingonkorvausasiassa on vaikea etukäteen ennustaa. Päätös voisi olla velkojalle huomattavasti huonompikin kuin sopimussakolla varmistettu korvaus. Tällaisessa tapauksessa voitaneen ajatella, että velkoja, tyytymällä pienempään korvaukseen, maksaa rikkomusasian nopeasta ratkaisusta ja siitä, että riita ei häiritse liiketoiminnan jatkumista. Sopimusvapauden vallitessa sopimusehdoissa voidaan yksiselitteisesti sopia, että sovittu sopimussakko on velallisen vastuun yläraja.

Mitään selvää sääntöä sopimussakkoon vahingonkorvauksen ylä- tai alarajana ei siis ole. Näyttää kuitenkin siltä, että sopimussakon asema KKO:n ratkaisuissa on melko pysyvä. Joissain ratkaisuissa sopimussakko on toiminut velallisen vastuuta rajoittavana tekijänä, eli KKO on tulkinnut sovitun sakon olevan korvauksen yläraja. Tällöin velallinen on vapautunut muusta vaaditusta vahingonkorvausvastuusta. Osassa tapauksista sopimussakko on ollut vahingonkorvauksen vähimmäismäärä, vaikka velkojan kärsimä vahinko on jäänyt sakon määrää pienemmäksi. Tällaisissa tapauksissa on ilmeisesti katsottu, että sopimuskumppanien tarkoitus sopimusta tehtäessä on ollut sopimussakkolausekkeella lopullisesti järjestää vahingonkorvauksen määrä. Osassa päätöksistä velallisen korvattavaksi on määrätty sopimussakkoa suurempi rahamäärä, mutta tällöin vahingonkorvaus on nähty sopimussakosta erilliseksi. Näin ollen sopimussakkoon liitetyn ehdon rikkomisesta ei ole määrätty sakkoa ja vahingonkorvausta. KKO:n päätöksissä sopimussakkoa on myös kohtuullistettu, mutta tällöin on painotettu vallinneita olosuhteita ja seikkoja.

KKO:n päätösten taustalla vaikuttaa siis lähtökohtana olevan jonkinlainen edellä mainittu sopimussakon pysyvyys. Mikäli sopimuspuolet ovat sopimussakkoehdon yhdessä sopineet ja siihen sitoutuneet, niin lopputulos on sovittu ehdon mukainen. Jos sopimuksessa on sovittu sopimussakon koskevan vain tiettyjä sopimuksen kohtia kuten KKO:n ratkaisussa 1986 II 97, sopimussakon on katsottu koskevan näitä sopimusehtoja eikä vahingonkorvausta muista vahingoista ole lainkaan suljettu pois. On vaikea sanoa onko kyseisessä ratkaisussa sopimus vastannut molempien osapuolien tarkoitusta. Ehkä tässä tapauksessa sopimusehtojen teksti on ollut KKO:n mielestä riittävän yksiselitteistä sopimussakkoehdojen osalta.

Jos taas tavarantoimittamatta jättämisestä tai myöhästymisestä on sovittu tietty sopimussakko kuten ratkaisuissa KKO 1922 I 35 ja KKO 1982 II 52, ei näistä rikkomuksista ole määrätty sakkoa suurempaa korvausta. Jälkimmäisessä tapauksessa määrättiin kuitenkin sakkoehdosta riippumattomasti vahingonkorvausta selvittelykuluista.

Myös sopimussakkoa kohtuullistettaessa ratkaisussa KKO 1960 II 95 sopimussakko täytti tehtävänsä. Sopimusta rikkonut osapuoli joutui kohtuullistamisesta huolimatta maksamaan rahakorvauksen, joka oli KKO:n ratkaisun perusteella välttämättömyyteen nähden oikeudenmukainen. Rivien välistä voinee päätellä, että sakko oli alunperin asetettu kohtuuttomaksi ja sopimuspuolten neuvotteluvoimassa ja asemassa oli eroa velallisen ollessa heikompi osapuoli.

Tämän pohdinnan lopuksi voi todeta, että kirjallisuudessa painotetaan sopimusosapuolten tarkoitusta sopimussakosta sovittaessa. Sopimussakon osalta pystytään sopimaan hyvinkin selvästi onko sopimusrikkomuksesta johtuva maksu velallisen korvauksen yläraja. Samoin voidaan sopia mitä rikkomusta sopimussakko koskee. Jos taas osapuolten tarkoitus sopimussakosta sovittaessa jää epäselväksi, on tuomioistuimella edessään tapauksen kokonaisvaltainen harkinta.

Kaikki edellä kerrottu korostaa sopimustekniikan ja sopimukseen liittyvän normiston osaamisen tärkeyttä yrityksen riskienhallinnassa.

6 YRITYKSEN RISKIT JA SOPIMUSTEKNIikka

Sopimussakon soveltuvuuden tarkastelu riskienhallinnan näkökulmasta edellyttää paneutumista yritysten sopimustoimintaan. Yritykset järjestelivät liiketoimintaansa ja

toteuttavat valittua strategiaansa erilaisilla sopimuksilla. Seuraavaksi tarkastellaan yritysten liiketoimintaan liittyviä sopimusoikeudellisia riskejä ja sopimustekniikkaa.

6.1. Yrityksen riskeistä ja niiden kartoituksesta

Suuri osa yrityksen keskeisimmistä riskeistä ei liity oikeustoimintaan. Markkinan muutokset, omien tai kilpailijoiden tuotteiden kilpailukyky, kysynnän vaihtelut, markkinointitoimenpiteiden onnistuminen, johdon kyvykyys tai yrityksen innovaatiot eivät kuulu riskeihin, joilta voisi suojautua juridisilla keinoilla. Yrityksen arvo ja asema markkinalla riippuukin pitkälti sen kilpailukyvyistä ja muista riskeistä, joita se liiketoiminnassaan kohtaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oikeudellisilta riskeiltä ei tarvitsisi suojautua. Varsinkin, kun oikeudellisia riskienhallintakeinoja on käytössä. Oikeudellinen riskienhallinta on siis tärkeä osa yrityksen liiketoimintaa.⁸⁰

Sopimuksilla tavoitellaan pääasiassa positiivista tulosta. Tavoitteena voi olla esimerkiksi liiketulon kasvattaminen, molempia hyödyttävästä yhteistyöstä sopiminen tai tuottavaan toimintaan tarvittavien tuotannontekijöiden hankinta. Sopimuksella voidaan tavoitella myös liikesalaisuuksien salassapitoa tai kilpailunvapauden rajoittamista. Jokaiseen sopimukseen liittyy kuitenkin haitallisten tapahtumien toteutumisen riski. Sopimuksia tehtäessä onkin otettava huomioon mahdollinen vahingonkorvausvelvollisuuden syntyminen ja tavoitteiden jääminen saavuttamatta.⁸¹

Hemmo listaa oikeudellisia tai oikeudellisesti relevantteja riskejä seuraavasti:

- sopimuskumppani ei täytä maksuvelvollisuuttaan
- sopimuskumppani rikkoo jotakin muuta velvollisuuttaan (ei toimita tavaraa sovittuna ajankohtana, rikkoo salassapitovelvollisuuttaan tms.)
- sopimusta tulkitaan tuomioistuimessa toisella tavalla kuin on itse tarkoitettu
- omia sopimusvelvoitteita ei kyetä täyttämään, jolloin seurauksena on sopimuksen purkaminen ja vahingonkorvausvelvollisuus tms. oikeusseuraamus
- toiminnasta aiheutuu ulkopuoliselle tuote-, ympäristö- tai muita vahinkoja, jotka joudutaan korvaamaan⁸²

⁸⁰ Hemmo 2005a, s. 13.

⁸¹ Hemmo III 2005, s. 11.

⁸² Hemmo 2005a, s. 14.

Sopimukseen sitoutumista harkittaessa on ennen varsinaisten sopimusehtojen miettimistä hyvä analysoida niitä keskeisiä intressejä, joita yrityksellä itsellään sopimukseen liittyy. Liiketoiminnalle kriittistä voi olla esimerkiksi kumppanin suorituksen korkean laadun varmistaminen tai sopimuksen vähimmäiskeston takaaminen. Kannattaa myös varautua omien suorituskustannusten nousuun mahdollisuudella korottaa suorituksesta saatavaa rahallista korvausta. Kun omalle toiminnalle keskeiset intressit on kartoitettu, päästään pohtimaan mitkä sopimuskumppanista tai ulkopuolisesta tekijästä johtuvat tapahtumat saattavat vaarantaa näiden tärkeiden intressien toteutumisen. Tällaisia tapahtumia vastaan, tai niistä aiheutuvien haittojen pienentämiseksi, voidaan ainakin osittain varautua sopimusteknisin keinoin.⁸³

Hemmo nostaa sopimukseen liittyvistä riskeistä esiin korvausvastuuriskin, joka kattaa varsinaisen vahingonkorvausvelvollisuuden lisäksi veloitteen hinnanalennukseen tai sopimussakon maksamiseen, tulkintariskin, sopimuskumppanin luotettavuuden ja maksukyvyyn sekä suorituskustannusriskin.

Tulkintariskillä tarkoitetaan tuomioistuimen päättymistä sopimuksen tulkinnassa eri kannalle kuin osapuoli on odottanut. Eroavaisuus tulkinnassa johtuu yleensä siitä, että osapuolen käsitys sopimuksisällöstä ei saa riittävää tukea tulkinta-aineistosta. Ilman riitatilannetta sopimuksella ei tarvitse vaikuttaa muihin kuin sopimuksen osapuoliin. Riitatilanteen varalta sopimuksen pitäisi kuitenkin olla sellainen, että myös tuomioistuin tai välimiesoikeus vakuuttuisi osapuolen esittämien vaatimusten oikeellisuudesta. Tuomareiden rajoitetut tiedot sopimuksen taustasta ja osapuolten omista käsityksistä korostavat tarvetta sopimuksen harkittuun muotoiluun. Tuomarit eivät myöskään ole yhtä perehtyneitä alan käytäntöihin kuin sopimuspuolet, joten sopimuksen muotoilun tulisi olla osapuolen tärkeimmät intressit turvaava sillä tavalla, että tulkinnalle ei jää sijaa.

Sopimuskumppanin luotettavuudella tarkoitetaan asiantuntemusta, kyvykkyyttä ja muita valmiuksia sopimuksen täyttämiseen.

⁸³ Hemmo III 2005, s. 11 – 13.

Suorituskustannusriski taas kohdistuu yritykseen itseensä tilanteessa, jolloin omien sopimusvelvoitteiden täyttäminen muuttuu aikaisempaa kalliimmaksi esimerkiksi raaka-aineiden hinnanmuutosten vuoksi.⁸⁴

Tästä listan viimeisestä riskistä hyvänä esimerkkinä voidaan mainita KKO 1982 II 141 ratkaisu, jonka otsikko kuuluu: ”Maitojauheen myyjä oli sitoutunut toimittamaan maitojauhetta 3,50 mk kilohintaan mutta raaka-ainekustannusten noustua valtiovallan toimenpiteiden johdosta yllättäen 1,81 mk:sta 4,17 mk:aan kilolta kieltäytynyt toimittamasta osaa sovitusta erästä. Koska sopimuksen hintaehdon soveltaminen oli näissä olosuhteissa ilmeisen kohtuutonta, soviteltiin ostajan kateoston perusteella tekemää vahingonkorvausvaatimusta.”⁸⁵

Edellä kuvattujen riskien analysoinnin ja kartoituksen tarkoituksena on selvittää osapuolelle itselleen sopimukselle asettamansa keskeiset intressit ja päämäärät, ja niiden esteenä mahdollisesti olevat riskit. Pelkkä sopimustekninen osaaminen ei riitä, vaan sen lisäksi tarvitaan vahvaa toimialatuntemusta. Hyvän pohjatyon jälkeen sopimusneuvotteluihin osallistuva osapuoli voi paremmin arvioida millaisilla ehdoilla on valmis sopimuksen tekemään.⁸⁶

6.2 Sopimustekniikasta

6.2.1 Sopimuksen yksityiskohtaisuus

Tärkeimpien intressien turvaamiseen liittyy yleensä sellaisia tavoitteita, joista ei olla valmiita tinkimään, vaan jätetään mieluummin sopimus tekemättä kuin hyväksytään epätyydyttävät ehdot. Heikommissa neuvottelutavoitteissa voidaan puolestaan joustaa ensisijaisten intressien varmistamiseksi. Heikommat tavoitteet ovat osapuolen kannalta toivottavia, mutta niistä voidaan neuvotella. Tällaisia myönnytyksiä voidaan kompensoida sopimukseen liittyvillä muilla ehdoilla. Lisäksi sopimusehdoilla voidaan pyrkiä tavoitteisiin, joita osapuoli mielellään edistäisi, mutta joista voidaan luopua kokonaan.⁸⁷

Sopimuksen elinkaaren aikana kuluja syntyy sopimuksen valmistelusta, sopimuksen tulkinnasta sen toteuttamisvaiheessa ja mahdollisen riitatilanteen johdosta. Säästäminen

⁸⁴ Hemmo III 2005, s. 8 ja s. 13 – 14

⁸⁵ KKO 1982 II 141.

⁸⁶ Hemmo III 2005, s. 14.

⁸⁷ Hemmo III 2005, s. 14 – 16.

suunnitteluvaiheessa saattaa kostautua riitavaiheessa. Liian epätarkka tai suurpiirteinen sopimuksen valmistelu voi johtaa sopimuksen keskeisten tavoitteiden jäämiseen toteutumatta tai ylimääräisten ja liian suurten riskien realisoitumiseen. Toisaalta liiallinen valmistelutyö voi olla kallista siitä saatavaan hyötyyn nähden.⁸⁸

Tehokkuuden, tavoitteiden ja kustannusten kannalta tärkeää onkin päättää kuinka yksityiskohtaiseen sopimukseen on syytä pyrkiä. Osa sopimuksen sisällöstä voidaan jättää lain ja sopimusoikeuden yleisten periaatteiden varaan tai myöhemmin sovittaviksi, jolloin sopimus on näiden sopimuskohtien osalta avoin. Avoimuuden vastakohtana on kattavuus, jolloin pyritään yksityiskohtaiseen sopimiseen. Sopimukseen on myös mahdollista sisällyttää ehtoja, jotka ovat joustavia. Tällöin ehtojen lopullinen muoto voi määräytyä vasta niiden soveltamisvaiheessa sillä hetkellä vallitsevien sopimuksessa määriteltyjen muuttujien perusteella. Joustavan rakenteen vastakohtana on jäykkä sopimusrakenne. Lisäksi sopimukseen voidaan sisällyttää ehto alkuperäisen ehdon muuttamisesta neuvotteluteitse.⁸⁹

Edellä kuvattu sopimuksen avoimuus, kattavuus, jäykkyys tai joustavuus ei ole sopimusehdoista neuvoteltaessa yksiselitteistä. Epähuomiossa liian avoimeksi jätetty ehto ei välttämättä koskaan aiheuta ongelmaa mikäli riitatilannetta ei synny. Tällöin voidaan ajatella, että panostaminen sopimuksen kattavuuteen olisi heikentänyt kannattavuutta. On tietysti mahdollista, että molemmilta osapuolilta huomaamatta jäänyt yksityiskohta aiheuttaa myöhemmin suuretkin kustannukset. Yleensä, mitä arvoltaan suuremmista sopimuksista on kysymys, sitä vähemmän avoimuudesta johtuvaa epävarmuutta osapuolet ovat valmiita sietämään.⁹⁰

6.2.2 Sopimustekniikan tarkoitus

Sopimustekniikan peruspyrkimyksenä on varmistaa osapuolen omat intressit mahdollisimman tehokkaasti samalla, kun häiriöiden mahdollisuus pyritään saamaan niin vähäiseksi kuin mahdollista. Häiriöiden osalta ensisijainen tavoite on sopimustekniikalla välttää olennaiset erimielisyyksistä aiheutuvat riitatilanteet ja sopimusvelvoitteiden toteuttamiseen liittyvät häiriöt. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi sopimusehtojen huolellinen laatiminen, jolla pyritään ehkäisemään tulkintaongelmat. Lisäksi ulkopuolisten

⁸⁸ Hemmo III 2005, s. 25 – 26.

⁸⁹ Hemmo III 2005, s. 25 – 26.

⁹⁰ Hemmo III 2005, s. 26 – 28.

häiriötekijöiden vaikutukseen voidaan ottaa kantaa ehdoilla, jotka koskevat riskinjakoa ja olosuhdemuutoksia. Sopimustekniikkaan voi kuulua myös omien velvoitteiden suoritusajan pidentäminen, jolla voidaan varautua mahdollisiin tuotannollisiin tai raaka-aineiden toimitusta koskeviin ongelmiin. Keinovalikoimaan kuuluvat myös positiiviset kannustimet ja sopimusrikkomuksista seuraavat sanktiot.⁹¹

Näillä keinoilla pyritään turvaamaan omat intressit ongelmatilanteissa, joita tyypillisesti aiheuttavat juuri edellä mainitut tyypilliset häiriötilanteet kuten sopimusehtojen tulkinnanvaraisuus ja esimerkiksi sovellettaviin normilähteisiin liittyvä epäselvyys. Ongelmia voivat aiheuttaa myös osapuolten sopimukselle asettamat erilaiset odotukset ja toisen osapuolen oman edun tavoitteluun liittyvät sopimusrikkomukset. Sopimusteknisillä keinoilla pyritään siis ennalta ehkäisemään riitatilanteita. Tällainen preventiivinen sopimustekniikka on ensimmäisellä sijalla sopimusta tehtäessä, mutta pelkästään sen varaan ei voi luottaa. Toinen huomioitava asia onkin oman aseman vahvistaminen riitatilanteessa. Siksi osapuolen keskeisten oikeuksien muotoileminen on niiden ennaltaehkäisevän vaikutuksen lisäksi hyvä keino vahvistamaan osapuolen asemaa mahdollisessa oikeudellisessa prosessitilanteessa.⁹²

6.2.3 Yhteenveto sopimustekniikasta

Se, kuinka yksityiskohtaiseksi ja kattavaksi osapuolet sopimuksen haluavat, vaikuttaa sopimuksen transaktiokustannuksiin. Mitä kattavampaa sopimusta halutaan, sitä hitaammaksi sopimustoiminta muodostuu. Omat tärkeimmät intressit halutaan turvata ja riskit minimoida, mutta suuriin transaktiokustannuksiin ja ajankäyttöön ei välttämättä haluta ryhtyä. Liian tiukat sopimusehdot saattavat myös kokonaan estää sopimuksen syntymisen, koska toinen osapuoli kokee sopimusehdot yksipuolisesti toista suosiviksi. Sopimusta tehtäessä avoimuus sopimusehdoista sovittaessa voi tuntua hyvältä ratkaisulta, mutta riitatilanteessa voikin olla toivottavaa, että jo alunperin oltaisiin pyritty kattavampaan ja yksityiskohtaisempaan sopimiseen. Koska sopimusehdoista sovittaessa yleensä joudutaan tekemään kompromisseja, vaikuttaa osapuolten riskinotto-kyky lopulliseen sopimussisältöön. Kauppahinnan suorittamista ja vastuunrajoituksia pidetään yleensä tärkeimpinä ehtoina, joista ei voida juurikaan joustaa. Riidanratkaisumenettelystä sopiminen kuuluu myös

⁹¹ Hemmo III 2005, s. 28.

⁹² Hemmo III 2005, s. 29 – 30.

tärkeisiin ehtoihin, mutta tähän liittyy yleensä kompromissin mahdollisuus. Sopimusehdot, jotka noudattelevat tahdonvaltaisen normiston käytäntöjä voivat olla vähemmän tärkeitä, jolloin ne on otettu sopimukseen mukaan vain selvennysmielessä. Osapuolet voivat myös suostua laatuvaatimusten kiristämiseen parempaa vastiketta vastaan. Pitkäkestoisissa sopimuksissa joudutaan lisäksi yleensä hyväksymään se, että myöhemmin ilmeneviä tapahtumia vastaan ei voida sopimusteknisillä keinoilla täysin suojautua. Tärkeää onkin valita ne avainintressit, joiden turvaamiseen erityisesti keskitytään. Tällaisia voivat olla esimerkiksi keskeiset laatuvaatimukset, vastuunrajoitukset, maksun suorituksen saamista varmentavat ehdot ja olennaiset negatiiviset velvoitteet.⁹³

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Tässä työssä sopimussakon käyttöä on tutkittu sopimusoikeudellisten normien, tahdonvaltaisen lainsäädännön määrittämän vahingonkorvausvelvollisuuden, KKO:n ratkaisujen, oikeuskirjallisuuden ja yrityksen riskienhallinnan näkökulmasta. Ensin on selvitetty sopimusoikeudellisten normien vaikutusta sopimussakkoon. Sopimussakkoehdo kuuluu osapuolten välisten sopimusta määrittävien disponointien piiriin, eli siitä voidaan vapaasti sopia osapuolten kesken. Sopimussakon käytölle ei aseteta rajoituksia, mutta sopimussakon käyttö on yleisintä rakennusurakka- ja toimitussopimuksissa, kilpailukielloissa ja salassapitosopimuksissa. Sopimussakkoa käytetään sopimusrikkomuksiin liittyvien vahingon todistamisvaikeuksien helpottamiseen, nopeaan riitatilanteen ratkaisuun ja vahingonkorvausvelvollisuuden määrittämiseen. Painostus on myös yksi sopimussakon käyttötarkoitus. Sopimuspuolen sitoutuminen velvoitteeseen, positiiviseen tai negatiiviseen, pyritään varmistamaan sanktiolla, joka on sopimusrikkomuksen seuraus. Sopimussakon merkittävä hyöty on siinä, että vaikka velallinen esittäisi eskulpaatiovastuusta vapautumiseksi riittävän näytön huolellisuudesta, se ei vapauta velallista maksuvelvollisuudesta. Pelkkä sopimusrikkomus perustaa velallisen maksuvelvollisuuden. Sopimussakon maksuvelvollisuudesta vapautuminen on poikkeuksellista, mutta kohtuuttomuuden ollessa kyseessä maksun määrää on mahdollista sovitella OikTL 36 §:n perusteella.

⁹³ Hemmo III 2005, s. 7 – 31.

Tahdonvaltainen lainsäädäntö määrittää vahingonkorvausvelvollisuuden, joka perustuu toteen näytettyyn kärsityn vahingon määrään. Korvattava määrä perustuu täyteen korvaukseen, eli vahingonkärsijä tulee saattaa siihen tilanteeseen, johon hän olisi odotusarvoisesti päässyt ilman sopimusrikkomusta. Tämä sisältää sekä välittömät että välilliset vahingot. Liiketoiminnassa välilliset vahingot suljetaan kuitenkin lähes säännönmukaisesti pois vastuunrajoitusehdoilla. Lisäksi, vaikka välittömissä vahingoissa todistustaakka huolellisesta toiminnasta tai ennalta arvaamattomasta esteestä on velallisella, on velallisen vapautuminen korvausvastuusta mahdollista. Sopimussakkoa käytetäänkin ilmeisen yleisesti tahdonvaltaisen lainsäädännön ohella varmistamaan velallisen maksuvelvollisuus tiettyjen sopimusrikkomusten osalta, kuten esimerkiksi suorituksen viivästyksen tullessa kyseeseen. Sopimussakko ei kuitenkaan voi olla päällekkäinen vahingonkorvauksen kanssa, eli velkoja ei voi saada viivästyksen johdosta sekä sopimussakkoa että täyttä vahingonkorvausta.

KKO:n ratkaisut toivat tutkielmaan toteutuneen oikeuskäytännön mukaisen näkökulman ja antoivat paljon pohdittavaa. Prejudikaateista käy ilmi, että sopimussakon asema on vahva ja osapuolten toisilleen antamat sitoumukset ovat sopimussakon osalta hyvinkin velvoittavia. KKO:n ratkaisuissa on tuotu esiin esimerkiksi sitä, että sopimuspuolilla on ollut aikaa harkita sopimussakkoon sitoutumista ja punnita siihen liittyvää sanktiota. Sopimussakkoon sitoutuminen on vapaaehtoista, joka lisää sopimussakon velvoittavuutta. Sopimussakon sovittelu näyttää olevan enemmän poikkeus kuin sääntö, vaikka sopimussakkoa onkin soviteltu.

Oikeuskirjallisuudesta saa hyvän kuvan sopimussakon merkityksestä. Sopimussakkoa käytetään yritysten liiketaloudellisten etujen varmistamiseen ja sopimuksille asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen. Lisäksi sillä voidaan vahvistaa omaa asemaa riitatilanteissa. Sopimussakko on vastuunrajoitusehtojen ja dispositiivisen lainsäädännön lisäksi toimiva keino riskienhallinnassa. Mahdollisessa ristiriitatilanteessa sopimuksen selkeys on velkojan kannalta erittäin tärkeää, jotta vältetään epäedulliset tulkinnat sopimuksen sisällöstä ja osapuolten tarkoituksista. Sopimussakko on hyvä keino selkiyttää vastuita.

Oikeuskirjallisuus tuo myös esiin ajatuksen siitä, että liian ankarat sopimussakkoehdot saattavat sopimuksen tulkintatilanteessa johtaa kohtuuttomuudesta aiheutuvaan sovitteluun, joka voi olla epäedullista velkojalle.

Riskienhallinnan näkökulmasta oikeuskirjallisuudessa tuodaan esille osapuolten eritasoiset intressit. Tärkeimmät intressit tulee turvata sopimusteknisin keinoin, joihin sopimussakkokin kuuluu. Sopimussakolla voidaan varmistaa riitatilanteessa vähimmäiskorvaus, mutta sopimussakon käyttämistä vahingonkorvauksen ylärajana kannattanee välttää, ellei haluta maksaa riitatilanteen nopeasta selvittämisestä tyytymällä mahdollista vahingonkorvausta matalampaan rahakorvaukseen. Pääsääntönä voitaneen kuitenkin pitää sitä, että suurimpia riskejä vastaan kannattaa varautua sopimussakkoehdolla, mutta vähempiarvoiset riskit voidaan jättää tahdonvaltaisen lainsäädännön vahingonkorvausvelvoitteiden varaan. Tällaisen sopimustekniikan toimivuudesta ovat osoituksena KKO:n päätökset, joissa on tuomittu velkojan maksettaviksi sekä sopimussakko että vahingonkorvausta sopimussakkoehdon ulkopuolisen sopimusehdon rikkomisesta.

Siihen voidaanko sopimussakkoa pitää korvauksen ylä- tai alarajana ei tullut ehdotonta vastausta tässä tutkielmassa. KKO:n ratkaisuisa painottuvat kulloiseenkin tapaukseen liittyvät vallitsevat olosuhteet ja tapauksissa ilmenneet asianhaarat, joiden perusteella päätökset on tehty. Ratkaisuisa käy kuitenkin ilmi se, että sopimussakon sovittelu on harvinaista johtuen sopimussakon luonteesta. Jos sopimussakon sovittelu olisi tavanomaista, menettäisi se merkityksensä. Myöskään vahingonkorvauksen tuomitseminen sopimussakon lisäksi ei ole mahdotonta.

Lopuksi voidaan todeta, että sopimussakko on hyvin käyttökelpoinen väline yritysten riskienhallinnassa. Sopimussakkoehdo tuo lisäsuojaa riskejä vastaan, ja sillä voidaan nopeuttaa kalliita ja haitallisia riidanratkaisuja. Sopimusoikeudellisten normien ja sopimustekniikan tuntemus on kuitenkin sopimussakkoehdo harkittaessa ensiarvoisen tärkeää, jotta sopimussakolla saadaan aikaan haluttu vaikutus.